

DOI: 13.33310/2518-7813-2019-65-2-214-217

УДК: 37.011+373.1=37.04

Лариса НАКОНЕЧНА

Інститут спеціальної педагогіки
та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

СУЧАСНІ КОНЦЕПТИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

У статті представлено компаративний аналіз концептуальних положень впровадження інклюзивного навчання у північноамериканських країнах та Україні. Концептуальні засади інклюзії упродовж кількох десятиліть опрацьовуються й вдосконалюються когортою науковців у різних країнах світу. Нині в Україні спостерігається певний динамічний поступ поширення інклюзії. Саме це актуалізує необхідність вивчення та використання досвіду інших країн з урахуванням специфіки вітчизняних реалій. Особливий інтерес представляють країни Північної Америки, зокрема Канада та США, які мають достатньо тривалу історію інклюзивного навчання. Здійснення порівняльного аналізу дасть змогу виявити можливості застосування найбільш ефективних стратегій реалізації інклюзії в системі освіти України. Визначення загальних компонентів та специфічних особливостей реалізації інклюзивного навчання на основі ідейних трактувань дасть змогу визначити загальне характерологічне підґрунтя інклюзивної форми навчання та ефективно використовувати позитивний досвід західних країн в українських реаліях.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне навчання, компаративний аналіз, концептуальні підходи, педагогічна парадигма інклюзивного навчання.

Всебічне вивчення проблем реформування освітньої галузі у північно американських країнах засвідчило, що концептуальні зміни освітньої парадигми базуються на визнанні унікальності кожної особистості і запереченні бімодального підходу, за яким відбувається поділ на нормо-типовість та порушення розвитку. За визначенням північноамериканських вчених (J. Peterson, Sailor W, T.Skrtic, L. Tilley, S. Foxworth, M. Forest) саме інклюзивна освітня система забезпечує фундаментальні зміни, оскільки передбачає: сприйняття та прийняття відмінностей між дітьми, забезпечує задоволення особливих освітніх потреб шляхом впровадження різнорівневих освітніх програм в школах та визначає трансферну освітню спрямованість. Інклюзивна освітня система відхиляє поділ учнів на нормотипових та учнів з порушеннями розвитку, оскільки базується на соціальній моделі розвитку людини. Ці методологічні визначення покладені в основу розроблення різнорівневого освітнього курикулуму, при використанні якого враховуються ключові вимоги, зокрема:

1. Здійснення постійного моніторингу досягнень та адекватне оцінювання, включаючи оцінювання розвитку дитини та засвоєння освітньої програми.
2. Ефективне викладання та навчання зокрема, забезпечення відповідного освітнього середовища з урахуванням принципів універсального дизайну, адаптація та модифікація освітніх ресурсів, структурований навчальний план тощо.
3. Зосередження уваги на базових умінях, як на пріоритетних сферах для навчання (напри-

клад, мова, мовлення, соціальна поведінка, здоров'я, безпека життєдіяльності тощо).

4. Використання алгоритмізації при розробленні індивідуальних освітніх програм.
5. Забезпечення додаткових освітніх послуг дітей, які їх потребують з моніторингом їх якості.
6. Застосування різних методичних підходів для оцінювання академічної успішності учнів та їхнього розвитку.

Як наголошують американські та канадські дослідники інклюзивна модель освіти передбачає створення нового освітнього середовища, що відповідає потребами і можливостям кожного учня, незалежно від особливостей його психофізичного розвитку, при цьому використовуються різні моделі навчання, в основі яких особистісно зорієнтований підхід з урахуванням індивідуальних особливостей та здібностей.

Методичні орієнтації при впровадженні інклюзивного навчання зорієнтовані на створення, т. званих, ефективних шкіл. Функціонування яких, на думку багатьох вчених зумовлене дотриманням певних умов, зокрема:

1. Освітнє середовище ефективних шкіл є впорядкованим, дисциплінованим та зручним.
2. Цілі та завдання, що ставляться перед учнями є змістовними, чіткими, послідовними, вони періодично переглядаються та оновлюються.
3. Досягнення учнів визнають та часто винагороджують. Успішність учнів підлягає моніторингу.
4. Усі учні беруть активну участь у виконанні завдань та досягненні освітніх цілей.
5. Ефективні вчителі адаптують, модифікують та розробляють освітні програми, основні

елементи яких інтегровані в цілу низку освітніх цілей школи.

6. Дирекція, вчителі, різнопрофільні фахівці, учні та батьки в ефективних школах працюють в атмосфері співпраці та відкритого спілкування.
7. Батьки є активними членами колективу ефективних шкіл.

Зважаючи на попередні дослідження та власний досвід, американські науковці В. Сейлор і Т. Скрітк (Sailor W., Skrtic T.) розробили модель ефективної інклюзивної школи, характеристики якої відображають зміни, що були впроваджені та спрямовані на вирішення проблем та розвиток і розбудову ефективної школи. Розбудова ефективної школи передбачає:

1. Спільну мету:

- цінності та переконання, які поділяють всі учасники освітнього процесу;
- чіткі навчальні цілі;
- єдність у викладанні.

2. Атмосферу, що сприяє навчанню:

- залучення учня з особливими потребами до активної соціальної взаємодії у класі;
- відповідне фізичне середовище;
- визнання досягнень учня з особливими потребами та заохочення його до подальшої активності;
- позитивна поведінка всіх учнів;
- залучення батьків і громади до освітньої діяльності.

3. Зосередженість на результатах навчання:

- систематичний, постійний моніторинг учнівських досягнень;
- колегіальність та професійна взаємодія персоналу школи;
- використання раціональних методик та удосконалення змісту навчання.

Українські вчені (А. Колупаєва, О.Таранченко) поділяючи методологічні підходи північноамериканських вчених до розбудови інклюзивної освіти та впровадження інклюзивного навчання зазначають, що створення ефективного освітнього середовища, яке має бути створене в сучасному інклюзивному закладі, передбачає:

- а) урахування індивідуальних відмінностей учнів;
- б) взаємозв'язок оцінювання та викладання;
- в) постійну адаптацію, модифікацію змісту, процесу (форм і методів) та продуктів навчальної діяльності.

Окрім цього, вчені наголошують, що у практиці інклюзивного навчання надзвичайно важливим є вміння педагога застосувати адаптації та модифікації для учнів з особливими освітніми потребами. Часто такі адаптації є необхідною передумовою успішного навчання дітей з особливими потребами.

До модифікацій належать: зміна тривалості періоду навчання, зміна навчального середовища, ресурсів, матеріалів, форми викладу завдань, оцінювання з урахуванням особливостей учнів.

Приклади адаптацій та модифікацій.

Матеріалів та ресурсів:

- Використання ресурсів іншого рівня складності (паралельно з традиційними).
- Використання друкованих та інших матеріалів, наприклад: фільмів, відео- та аудіо-записів, сценок-замальовок.
- Використання ресурсів, створених учителем та учнями.
- Використання ресурсів громади.
- Використання альтернативних навчальних матеріалів, наприклад диктовка тексту для запису іншою особою, запис на диктофон, малювання картин, збільшені чи зменшені матеріали, комп'ютер, калькулятор, матеріали для маніпулювання, прозори накладки для роботи з підручником.
- Використання адаптаційних пристроїв, наприклад: тримач для крейди, адаптовані ножиці, олівці збільшеного розміру, маркери, ручки з можливістю стирання написаного, кутовий дірокол, функція перевірки орфографії в текстовому редакторі.
- Використання вказівників рядків на аркуші паперу, окремих клітинок на папері, міліметрові або паперу з рельєфними рядками.
- Підготовка карток з «віконечками», щоб демонструвати тільки одне слово або один рядок за раз.
- Відведення більшого простору на аркуші для написання відповіді; позначення пояснень та ключових слів маркером або іншим кольором; зменшення обсягу інформації на одній сторінці.
- Адаптація матеріалу підручника шляхом позначення певного тексту різними кольорами, наприклад: зелений – нова лексика, рожевий – визначення, жовтий – факти, власні назви, дати й тематичні речення, що певним чином узагальнюють весь матеріал.
- Забезпечення кабінки для занять, аби зменшити вплив відволікаючих чинників.
- Запровадження системи допомоги за принципом «рівний – рівному», коли інший учень допомагає товаришу організувати своє робоче місце та підготувати потрібні матеріали до уроку.
- Ведення конспекту під копірку, щоб уникнути переписування.

Форм і методів викладання:

- Залучення ровесників для надання допомоги, асистента вчителя; проведення уроку двома або більше вчителями.
- Надання інформації та завдань на роздаткових матеріалах, щоб менше часу витрачати на переписування.

- Надання матеріалу в меншому обсязі (за потреби); зменшення кількості математичних прикладів/задач на одній сторінці; скорочення завдань; попереднє використання графічних організаторів, які допоможуть скеровувати увагу учня у процесі читання.
- Використання сигнальних жестів.
- Повторення завдань, пояснень та представлення їх у різній формі: усній, письмовій або в аудіо-записі.
- Виділення маркером ключових думок у тексті підручника.
- Використання малюнків і конкретних матеріалів.

Завдання та оцінки:

- Можливість виконати завдання в довільному форматі за власним вибором учня.
- Дати учням додатковий час для підготовки письмових завдань.
- Дати змогу відповідати на запитання екзамену усно.
- Дозволити відповідати на меншу кількість запитань.
- Дозволити залучати іншу особу-писця.
- Давати контрольні для виконання вдома.
- Доручити іншому учневі або помічникові робити потрібні записи замість дитини і т. ін.

Ці та інші методичні практики використовуються з метою задоволення освітніх потреб кожної дитини.

Вчені у своїх дослідженнях обґрунтовують необхідність особистісно зорієнтованого підходу та забезпечення умов для оптимального навчання кожної дитини, наголошують на необхідності змін та переходу від звичайних до інклюзивних шкіл («ефективних шкіл»). Принцип ефективної інклюзивної освіти полягає в утворенні найменш обмежуючого і найбільш охоплюючого освітнього середовища [6, 15]. Школу можна назвати ефекти-

вною лише в тому випадку, коли кожна дитина в ній має змогу успішно навчатися. Аналіз наукових джерел дав змогу виокремити основні ознаки ефективних інклюзивних шкіл:

- заздалегідь визначені цілі, яких вчителі сподіваються досягти педагогами зі своїми учнями, та забезпеченість школи освітніми програмами, що дають змогу реалізувати ці цілі та продемонструвати учнівські досягнення;
- динамічна і гнучка система навчання – задовольняти потреби всіх споживачів освітніх послуг (учнів, батьків), постійно оновлювати навчальні програми з урахуванням майбутніх потреб;
- інноваційний підхід – йти в ногу з технічним прогресом, бути творчими і відкритими до інновацій. У своїй діяльності педагоги керуються новою парадигмою навчання, в якій центр уваги перенесено від змісту до формування вміння вчитися, від знань, як продукту, до процесу їхнього набуття, від успішності (порівняно з іншими) до першочерговості самоусвідомлення та особистого розвитку;
- освіту розглядають як процес, що триває впродовж життя, а не як соціальну необхідність, пов'язану з певним віком («Освіта впродовж життя, а не для життя»);
- вчитель перестає бути єдиним джерелом знань – тепер він є посередником навчальної діяльності дітей;
- формування шкільної культури, яка надає підтримку всім учням, незалежно від того, чи вважають дитину «винятковою» чи ні, а також підтримує вчителів і батьків дитини. Школу вважають осередком навчання, де панує атмосфера інклюзії та турботи;
- школа, яку постійно вдосконалюють, – учні набувають нових знань, умінь і навичок та формують нові цінності та переконання – «Навчання – це сутність змін і їхній головний атрибут».

Список використаних джерел

1. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник: / за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: «А.С.К.», 2012. – 308 с.
2. UNESCO. Guidelines for inclusion: Ensuring access to education for all [Electronic resource] – Retrieved from <http://www.unesdoc.unesco.org> (12.08.2011); UNESCO. The flagship on education for all and the rights of persons with disabilities: Toward inclusion. [Electronic resource] – Retrieved from: <http://www.unesco.org> (12.08.2011).
3. EADSNE. Special needs education in Europe. [Electronic recourse]. – Retrieved from – <http://www.european-agency.org> (12.08.20).
4. The Salamanca Statement on Principle, Policy and Practice in Special Needs Education. [Electronic recourse]. – Retrieved from www.unesco.org/education/educprog/sne/salamanc/stateme.html (10.08.2011).
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 3(79). – 2016. – С. 7 – 18.
6. Таранченко О.М. Соціокультурний контекст змін в освіті осіб з особливими потребами в Україні / О.М. Таранченко // Особлива дитина : навчання і виховання. – № 4(80). – 2016. – С. 82 – 96.
7. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві]; пер.з англ. – К.: – СПД – ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
8. Sailor W, Skrtic T.M. American education in the postmodern era. //
9. Integrating school restructuring and special education reform. Orlando 1995 P. 214–236.

References

1. Kolupaieva, A.A. (Eds.) (2012). *Osnovy inkluzivnoi osvity* [Fundamentals of inclusive education: textbook]. Kyiv: «A.S.K.»
2. UNESCO. Guidelines for inclusion: Ensuring access to education for all [Electronic resource] – Retrieved from <http://www.unesco.org> (12.08.2011); UNESCO. The flagship on education for all and the rights of persons with disabilities: Toward inclusion. [Electronic resource] – Retrieved from: <http://www.unesco.org> (12.08.2011).
3. EADSNE. Special needs education in Europe. [Electronic recourse]. – Retrieved from <http://www.european-agency.org> (12.08.20).
4. The Salamanca Statement on Principle, Policy and Practice in Special Needs Education. [Electronic recourse]. – Retrieved from www.unesco.org/education/educprog/sne/salamanc/stateme.html (10.08.2011).
5. Kolupayeva A.A., Taranchenko O.M. Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy za chasiv nezalezhnosti Ukrayiny': etapnist u stratezhnomu vymiri [Education of children with special needs during the independence of Ukraine: stage in a strategic dimens]/ A.A. Kolupayeva, O.M. Taranchenko // *Osoblyva dytna : navchannya i vyhovannya*. – № 3(79). – 2016. – S. 7 – 18.
6. Taranchenko O.M. Sociokulurnyi kontekst zmin v osviti osib z osoblyvymy potrebamy v Ukrayini [Socio-cultural context of changes in the education of people with special needs in Ukraine] / O.M. Taranchenko // *Osoblyva dytna : navchannya i vyhovannya*. – № 4(80). – 2016. – S. 82 – 96.
7. *Inklyuzyvna osvita. Pidtrymka rozmayittia u klasi: prakt.posib.*
8. [Inclusive education. Diversity Support in the Classroom: A Practical Guide] / [Tim Lorman, Dzhoan Deppeler, Devid Xarvi]; reprint from English. – К.: – SPD – FO Parashy'n I.S., 2010. – 296 s.
9. Sailor W, Skrtic T.M. American education in the postmodern era. //
10. Integrating school restructuring and special education reform. Orlando 1995 P. 214–236.

Лариса Наконечная Современные концепты инклюзивного обучения в исследованиях североамериканских и украинских ученых

В статье представлены компаративный анализ концептуальных положений внедрения инклюзивного обучения в североамериканских странах и Украине. Концептуальные основы инклюзии в течение нескольких десятилетий разрабатываются и совершенствуются когортой ученых в разных странах мира. Сейчас в Украине наблюдается определенный динамический прогресс распространения инклюзии. Именно это актуализирует необходимость изучения и использования опыта других стран с учетом специфики отечественных реалий. Особый интерес представляют страны Северной Америки, в частности Канада и США, которые имеют достаточно длительную историю инклюзивного обучения. Осуществление сравнительного анализа позволит выявить возможности применения наиболее эффективных стратегий реализации инклюзии в системе образования Украины. Определение общих компонентов и специфических особенностей реализации инклюзивного обучения на основе идейных трактовок позволит определить общие характерологические основы инклюзивной формы обучения и эффективно использовать положительный опыт западных стран в украинских реалиях.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное обучение, компаративный анализ, концептуальные подходы, педагогическая парадигма инклюзивного обучения.

Larisa Nakonechna. Contemporary Concepts of Inclusive Education in North American and Ukrainian Studies

Nowadays in Ukraine there is a dynamic progress in the dissemination of inclusive education. It determines the need to study and adapt the experience of other countries, taking into account the specifics of domestic realities. Of special interest are the countries of North America, in particular Canada and the United States, which have a fairly long history of inclusive education. The comparative analysis will enable us to identify the possibility of applying the most effective strategies of inclusion in the educational system of Ukraine. Nowadays, in Ukraine, there is a certain dynamic progression of inclusive distribution. It is this that actualizes the need to study and use the experience of other countries, taking into account the specifics of domestic realities. Amid existence of a number of concepts of inclusive education in the world of educational space different approaches are distinguished in the methodological framework. Comparing the essential understanding of these approaches in North American and Ukrainian educational systems, there is unanimity of views in common positions. However, there are certain differences, particularly in recognizing the SEN position of the child as subject and object in the system: Western inclusive education system is fully regulated by law, while in Ukraine there is a gradual overcoming of the philanthropic vestiges through the expansion and improvement of the legal framework with the underlying international instruments. Awareness of the position of individual approach as the cornerstone of an inclusive education system in both educational scientific communities generally coincides. Unity of scientific views of North American researchers and Ukraine is also observed in the vision of status and role positions of all participants in inclusive education as a prerequisite for regulatory functioning education system. Unanimous scientists of both scientific schools and the professional competence of teachers as a key tool for coordinated activities in the inclusive class and the functioning of the educational system as a whole. The definition of common components and specific features of the development of inclusive education on the basis of ideological interpretations will help to determine the general character of the grounds for the inclusive form of education and to use the positive experience of Western countries in Ukrainian realities effectively.

Key words: inclusion, inclusive education, conceptual approaches, comparative analysis.